

Metoda Sukcesywnej Nadrelaksacji (SOR)

Implementacja praktyczna

Wstęp

Poniższa implementacja praktyczna stanowi uzupełnienie teoretycznych rozważań na temat metod relaksacji i sukcesywnej nadrelaksacji dla rozwiązywania układów równań liniowych. Wykorzystuje ona kod omówiony dokładnie w III sprawozdaniu z Metod Numerycznych (metody numerycznego rozwiązywania układów równań liniowych). Dla uproszczenia w tym sprawozdaniu termin *metoda SOR (sukcesywnych nadrelaksacji)* użyłem zgodnie z potocznym znaczeniem jako nazwę samej metody, choć bardziej precyzyjna nazwa to *metoda relaksacji* (SOR jest szczególnym jej przypadkiem).

Przydatne narzędzia

Poniżej umieściłem garść funkcji potrzebnych do implementacji metody Gaussa-Seidla i metody SOR. Wszystkie te funkcje zostały dokładnie omówione w trzecim sprawozdaniu.

$$\text{blad\_rozwiązania}(A, b, x) := A^{-1}b - x$$

Łączenie i rozdzielanie macierzy:

$$\text{sklej\_macierze\_poziomo}(\text{lhs}, \text{rhs}) := \begin{cases} \text{return } (-1) & \text{if } \text{rows}(\text{lhs}) \neq \text{rows}(\text{rhs}) \\ \text{for } i \in 0.. \text{cols}(\text{rhs}) - 1 \\ \quad \text{lhs}^{\langle \text{cols}(\text{lhs})+i \rangle} \leftarrow \text{rhs}^{\langle i \rangle} \\ \text{return lhs} \end{cases}$$

$$\text{wydziel\_macierz\_lewa}(\text{lhs}, \text{leftCols}) := \begin{cases} \text{for } i \in 0.. \text{leftCols} - 1 \\ \quad \text{leftMatrix}^{\langle i \rangle} \leftarrow \text{lhs}^{\langle i \rangle} \\ \text{return leftMatrix} \end{cases}$$

$$\text{wydziel\_macierz\_prawa}(\text{lhs}, \text{leftCols}) := \begin{cases} \text{for } i \in \text{leftCols}.. \text{cols}(\text{lhs}) - 1 \\ \quad \text{rightMatrix}^{\langle i-\text{leftCols} \rangle} \leftarrow \text{lhs}^{\langle i \rangle} \\ \text{return rightMatrix} \end{cases}$$

Wydzielenie macierzy poddiagonalnej, diagonalnej i naddiagonalnej:

$$\text{wydziel\_L}(A) := \begin{cases} \text{for } i \in 0.. \text{rows}(A) - 1 \\ \quad \text{for } j \in 0.. \text{cols}(A) - 1 \\ \quad \quad \begin{cases} L_{i,j} \leftarrow A_{i,j} & \text{if } i > j \\ L_{i,j} \leftarrow 0 & \text{otherwise} \end{cases} \\ \text{return L} \end{cases}$$

```

wydziel_D(A) :=
  for i ∈ 0..rows(A) - 1
    for j ∈ 0..cols(A) - 1
      Di,j ← Ai,j if i = j
    return D
wydziel_U(A) :=
  for i ∈ 0..rows(A) - 1
    for j ∈ 0..cols(A) - 1
      Ui,j ← Ai,j if i < j
      Ui,j ← 0 otherwise
    return U

```

Rodzina metod iteracyjnych - funkcje obliczające rozwiązania :

```
iter_krok(B, c, xs) := B·xs + c
```

```

iter_rozwiaz(B, c, xs, ε, nmax) :=
  xn ← iter_krok(B, c, xs)
  licznik ← 0
  while licznik < nmax ∨ (nmax < 0 ∧ max(|xn - xs|) > ε)
    xs ← xn
    xn ← iter_krok(B, c, xs)
    licznik ← licznik + 1
  return sklej_macierze_poziomo(xn, xn-0 + licznik)

```

Promień spektralny macierzy:

$$\kappa(\arg) := \max(|\text{eigenvals}(\arg)|)$$

Rozpatrywane przykłady

Aby dokonać wiarogodnego porównania metod Gaussa-Seidla i metody SOR rozpatrzyłem kilka układów równań:

- Znanе ze sprawozdania III:

$$A_1 := \begin{pmatrix} 2 & 5 & 0 \\ 0 & 2 & 2 \\ 1 & 0 & 9 \end{pmatrix} \quad b_1 := \begin{pmatrix} 36 \\ 30 \\ 84 \end{pmatrix} \quad x_1 := A_1^{-1} b_1 = \begin{pmatrix} 3 \\ 6 \\ 9 \end{pmatrix}$$

- Z wykładu J. Sikory (Politechnika Warszawska):

$$A_2 := \begin{pmatrix} 4 & -1 & 0 \\ -1 & 4 & -1 \\ 0 & -1 & 4 \end{pmatrix} \quad b_2 := \begin{pmatrix} 2 \\ 6 \\ 2 \end{pmatrix} \quad x_2 := A_2^{-1} b_2 = \begin{pmatrix} 1 \\ 2 \\ 1 \end{pmatrix}$$

- Wymyślone przeze mnie dla zabawy:

$$A_3 := \begin{pmatrix} 5 & 5 & 2 \\ 2 & 3 & -4 \\ 0 & 9 & 1 \end{pmatrix} \quad b_3 := \begin{pmatrix} 60 \\ 33 \\ 8 \end{pmatrix} \quad x_3 := A_3^{-1} b_3 = \begin{pmatrix} 11.588 \\ 1.072 \\ -1.652 \end{pmatrix}$$

Ponadto przyjąłem tolerancję: $\varepsilon := 10^{-6}$

Rozwiązania

Przed przystąpieniem do obliczeń należy najpierw sprawdzić warunki zbieżności dla używanych metod. Wykorzystałem metodę Gaussa-Seidla oraz metodę SOR dla współczynnika relaksacji równemu 1.1 na wszystkich trzech przykładach.

Rozkład macierzy współczynników na składowe:

$$\begin{aligned} L_1 &:= \text{wydziel\_L}(A_1) & L_2 &:= \text{wydziel\_L}(A_2) & L_3 &:= \text{wydziel\_L}(A_3) \\ D_1 &:= \text{wydziel\_D}(A_1) & D_2 &:= \text{wydziel\_D}(A_2) & D_3 &:= \text{wydziel\_D}(A_3) \\ U_1 &:= \text{wydziel\_U}(A_1) & U_2 &:= \text{wydziel\_U}(A_2) & U_3 &:= \text{wydziel\_U}(A_3) \end{aligned}$$

$$L_1 + D_1 + U_1 - A_1 = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix} \quad L_2 + D_2 + U_2 - A_2 = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}$$

$$L_3 + D_3 + U_3 - A_3 = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix} \quad \text{Zgodnie z oczekiwaniami rozkład dokonał się prawidłowo.}$$

Macierz Gaussa-Seidla ma postać: $M_{gs} = -(D + L)^{-1}U$

$$M_{gs}(L, D, U) := -(D + L)^{-1}U$$

Macierz dla metody SOR ma postać: $M_{sor} = (D + \omega L)^{-1}(-\omega U + (1-\omega)D)$

$$M_{sor}(L, D, U, \omega) := (D + \omega \cdot L)^{-1}[-\omega \cdot U + (1 - \omega)D]$$

Na podstawie rozważań teoretycznych spodziewamy się, że dla współczynnika relaksacji równego 1 macierz metody SOR będzie równa macierzy metody Gaussa-Seidla. Poniższe sprawdzenia potwierdzają ten wniosek:

$$M_{gs}(L_1, D_1, U_1) - M_{sor}(L_1, D_1, U_1, 1) = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}$$

$$M_{gs}(L_2, D_2, U_2) - M_{sor}(L_2, D_2, U_2, 1) = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}$$

$$M_{gs}(L_3, D_3, U_3) - M_{sor}(L_3, D_3, U_3, 1) = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}$$

Omawiana rodzina metod iteracyjnych posiada dwa warunki konieczne do prawidłowego

ich działania:

- (*warunek konieczny poprawności*) Macierz współczynników nie może mieć zer na diagonalu
- (*warunek konieczny zbieżności*) Promień spektralny macierzy danej metody musi być mniejszy od 1

Pierwszy warunek jest spełniony dla wszystkich trzech rozpatrywanych układów równań. Poniżej sprawdziłem drugi warunek dla metody Gaussa-Seidla i metody SOR o $\omega=1.1$:

$$\begin{aligned} \kappa(\text{Mgs}(L_1, D_1, U_1)) &= 0.527 & \kappa(\text{Msor}(L_1, D_1, U_1, 1.1)) &= 0.632 \\ \kappa(\text{Mgs}(L_2, D_2, U_2)) &= 0.125 & \kappa(\text{Msor}(L_2, D_2, U_2, 1.1)) &= 0.1 \\ \kappa(\text{Mgs}(L_3, D_3, U_3)) &= 13.733 & \kappa(\text{Msor}(L_3, D_3, U_3, 1.1)) &= 17.126 \end{aligned}$$

Pierwsze dwa układy spełniają warunek zbieżności, trzeci natomiast nie. Nie znaczy to jednak, że jest on bezużyteczny. Problem trzeciego układu omówiłem trochę dalej.

Potrzebujemy jeszcze macierzy współczynników c:

$$\begin{aligned} c_{\text{gs}}(L, D, U, b) &:= (D + L)^{-1} b \\ c_{\text{sor}}(L, D, U, \omega, b) &:= (D + \omega L)^{-1} \cdot \omega \cdot b \end{aligned}$$

Rozwiązania pierwszych dwóch układów metodami Gaussa-Seidla i SOR (pierwsze przybliżenie dla wszystkich obliczeń w tym sprawozdaniu to wektor zerowy):

$$\begin{aligned} x_{\text{gs1}} &:= \text{iter\_rozwarz}(\text{Mgs}(L_1, D_1, U_1), c_{\text{gs}}(L_1, D_1, U_1, b_1), b_1 \cdot 0, \epsilon, -1) \\ x_{\text{gs2}} &:= \text{iter\_rozwarz}(\text{Mgs}(L_2, D_2, U_2), c_{\text{gs}}(L_2, D_2, U_2, b_2), b_2 \cdot 0, \epsilon, -1) \\ x_{\text{sor1}} &:= \text{iter\_rozwarz}(\text{Msor}(L_1, D_1, U_1, 1.1), c_{\text{sor}}(L_1, D_1, U_1, 1.1, b_1), b_1 \cdot 0, \epsilon, -1) \\ x_{\text{sor2}} &:= \text{iter\_rozwarz}(\text{Msor}(L_2, D_2, U_2, 1.1), c_{\text{sor}}(L_2, D_2, U_2, 1.1, b_2), b_2 \cdot 0, \epsilon, -1) \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} x_{\text{gs1}} &= \begin{pmatrix} 3 & 29 \\ 6 & 29 \\ 9 & 29 \end{pmatrix} & x_{\text{gs2}} &= \begin{pmatrix} 1 & 8 \\ 2 & 8 \\ 1 & 8 \end{pmatrix} \\ x_{\text{sor1}} &= \begin{pmatrix} 3 & 38 \\ 6 & 38 \\ 9 & 38 \end{pmatrix} & x_{\text{sor2}} &= \begin{pmatrix} 1 & 7 \\ 2 & 7 \\ 1 & 7 \end{pmatrix} \end{aligned}$$

Jak widzimy, metoda SOR nie zawsze wykazuje lepszą zbieżność od zwykłej metody Gaussa-Seidla. W przypadku pierwszym metoda Gaussa-Seidla znalazła rozwiązanie szybciej. W drugim przypadku to metoda SOR wykazała się lepszą zbieżnością.

Ciekawym zagadnieniem jest porównanie szybkości zbieżności w zależności od parametru ω . Zanim jednak to zanalizujemy, warto wrócić do trzeciego układu równań. Sprawdziłem promień spektralny macierzy SOR dla innego współczynnika relaksacji:

$$\kappa(\text{Msor}(L_3, D_3, U_3, 0.1)) = 0.909$$

Taka wartość pozwala na uzyskanie zbieżności metody SOR. Obliczyłem więc rozwiązanie:

$x_{\text{sor3}} := \text{iter\_rozwi\az}(M_{\text{sor}}(L_3, D_3, U_3, 0.1), c_{\text{sor}}(L_3, D_3, U_3, 0.1, b_3), b_3 \cdot 0, \epsilon, -1)$

$$x_{\text{sor3}} = \begin{pmatrix} 11.588 & 147 \\ 1.072 & 147 \\ -1.652 & 147 \end{pmatrix} \quad x_3 = \begin{pmatrix} 11.588 \\ 1.072 \\ -1.652 \end{pmatrix}$$

Uzyskaliśmy rozwiązanie dla układu, przy którym metoda Gaussa-Seidla nie była zbieżna!

Porównajmy więc na koniec zbieżności metody SOR dla wszystkich trzech równań w zależności od współczynnika relaksacji na przedziale (0, 2) (z rozważań teoretycznych wiemy, że w tym przedziale możemy oczekiwać zbieżności metody). Poniższa funkcja wyodrębnia informację o liczbie iteracji:

$\text{sor}(L, D, U, \omega, b, \epsilon) := \begin{cases} \text{wynik} \leftarrow \text{iter\_rozwi\az}(M_{\text{sor}}(L, D, U, \omega), c_{\text{sor}}(L, D, U, \omega, b), b \cdot 0, \epsilon, -1) \\ \text{return wynik}_{0,1} \end{cases}$

Sprawdzenie działania:

$\text{sor}(L_1, D_1, U_1, 1.1, b_1, \epsilon) = 38$ $\text{sor}(L_2, D_2, U_2, 1.1, b_2, \epsilon) = 7$

Badany zakres zbieżności:

$\omega_{\text{range}} := 0.05, 0.1 \dots 1.99$

Poniższy kod analizuje ilość iteracji metody SOR w zależności od współczynnika relaksacji w podanym zakresie:

```
itrs_1 := | licznik ← 0
          | for i ∈ ω_range
          |   (break) if †(Msor(L_1, D_1, U_1, i)) ≥ 1 ∨ licznik > 10000
          |   wynik_licznik,0 ← i
          |   wynik_licznik,1 ← sor(L_1, D_1, U_1, i, b_1, ε)
          |   wynik_licznik,2 ← †(Msor(L_1, D_1, U_1, i))
          |   licznik ← licznik + 1
          | return wynik
```

```
itrs_2 := | licznik ← 0
          | for i ∈ ω_range
          |   (break) if †(Msor(L_2, D_2, U_2, i)) ≥ 1 ∨ licznik > 10000
          |   wynik_licznik,0 ← i
          |   wynik_licznik,1 ← sor(L_2, D_2, U_2, i, b_2, ε)
          |   wynik_licznik,2 ← †(Msor(L_2, D_2, U_2, i))
          |   licznik ← licznik + 1
          | return wynik
```

```

itrs_3 := | licznik ← 0
          | for i ∈ ω_range
          |   (break) if †(Msor(L_3,D_3,U_3,i)) ≥ 1 ∨ licznik > 10000
          |   wyniklicznik,0 ← i
          |   wyniklicznik,1 ← sor(L_3,D_3,U_3,i,b_3,ε)
          |   wyniklicznik,2 ← †(Msor(L_3,D_3,U_3,i))
          |   licznik ← licznik + 1
          | return wynik
    
```

itrs_1 =

	0	1	2
0	0.05	372	0.966
1	0.1	213	0.932
2	0.15	142	0.899
3	0.2	105	0.865
4	0.25	83	0.831
5	0.3	67	0.797
6	0.35	56	0.763
7	0.4	48	0.729
8	0.45	46	0.695
9	0.5	41	0.662
10	0.55	36	0.629
11	0.6	32	0.598
12	0.65	31	0.567
13	0.7	28	0.539
14	0.75	25	0.514
15	0.8	25	...

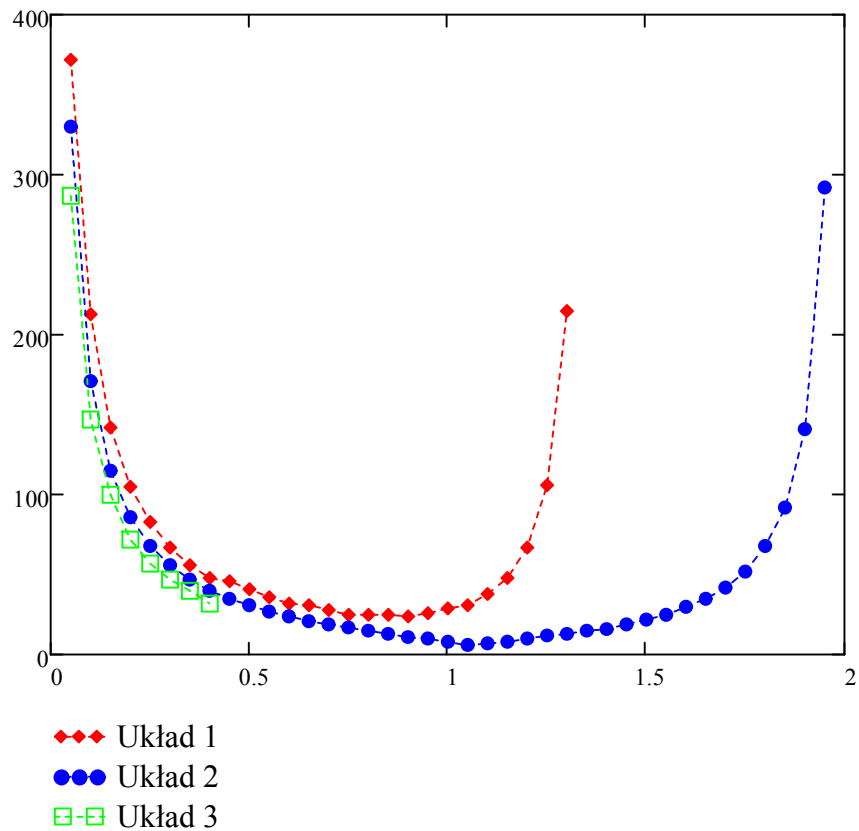
itrs_2 =

	0	1	2
0	0.05	330	0.967
1	0.1	171	0.934
2	0.15	115	0.9
3	0.2	86	0.866
4	0.25	68	0.831
5	0.3	56	0.795
6	0.35	47	0.758
7	0.4	40	0.72
8	0.45	35	0.681
9	0.5	31	0.642
10	0.55	27	0.601
11	0.6	24	0.559
12	0.65	21	0.515
13	0.7	19	0.47
14	0.75	17	0.422
15	0.8	15	0.373
16	0.85	13	0.32
17	0.9	11	0.263
18	0.95	10	...

itrs_3 =

0.05	287	0.955
0.1	147	0.909
0.15	100	0.863
0.2	72	0.817
0.25	57	0.77
0.3	47	0.722
0.35	40	0.674
0.4	32	0.625

Poniższy wykres przedstawia liczbę iteracji koniecznych do osiągnięcia zadanej dokładności (oś y) w zależności od współczynnika relaksacji ω (oś x). Dalsze opisanie wykresu nie było możliwe z powodu błędów w programie Mathcad.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonej analizy i powyższego wykresu udało się potwierdzić wnioski i obserwacje wysnute w części teoretycznej.

- Metoda Sukcesywnej Nadrelaksacji (SOR) może być dla danego układu równań szybciej lub wolniej zbieżna do rozwiązania niż podstawowa metoda Gaussa-Seidla; wszystko zależy od doboru współczynnika relaksacji w stosunku do układu równań.
- Nie wszystkie układy równań są zbieżne na całym przedziale dopuszczalnego współczynnika relaksacji (przedział $(0, 2)$).
- Odpowiedni dobór współczynnika relaksacji pozwala nam uzyskać zbieżność dla układów, które nie spełniają warunku zbieżności w podstawowej metodzie Gaussa-Seidla